

Biro za razvoj obrazovanja

**Vodič za
SLOBODNE IZBORNE PREDMETE
u osnovnom obrazovanju**

SKOPLJE, 2021

Vodič za slobodne izborne predmete u osnovnom obrazovanju

je usvojen rješenjem broj 02-1154 / 1 od 13.07.2021

ZEKIRIJA HASIPI, v.d. Direktor Zavoda za razvoj obrazovanja

Članovi Radne grupe za izradu Vodiča:

Prof. Dr. Violeta Petroska-Beška,

Mr Mitko Cheslarov, Ajshe Ajrulai

SADRŽAJ

Vodeći principi	2
Vrste slobodnih izbornih predmeta	5
Određivanje slobodnih izbornih predmeta u školi	6
Izrada nastavnih programa za slobodne izborne predmete	8
Izbor i organizacija slobodnih izbornih predmeta	9
Planiranje i realizacija nastave	11
Praćenje i ocjenjivanje učeničkih postizanja	12
Prilog I - Model upitnika za iskazivanje pravičnog interesa	14
Prilog II - Obrazac za pripremu nastavnog programa za slobodni izborni predmet	16
Prilog III - Obrazac za planiranje časova za realizaciju slobodnog izbornog predmeta	19

VODEĆI PRINCIPI

Slobodni izborni predmeti imaju za cilj obezbijediti razvoj potencijala svakog učenika i doprinijeti motivaciji učenika za učenje i za samostalnu orijentaciju u daljnjem obrazovanju. Kako bi se postigao cilj, organizacija, planiranje i provedba slobodnih izbornih predmeta vode se sljedećim principima:

1. *Svaki slobodni izborni predmet doprinosi sticanju kompetencija utvrđenih Nacionalnim standardima za osnovno obrazovanje.*

Svaki slobodni izborni predmet planiran je oko posebnih kompetencija (znanja, vještina i vrijednosti/stavova) koje su uključene u Nacionalne standarde. S obzirom na to da Nacionalni standardi ukazuju na kompetencije koje učenici trebaju steći tokom osnovnog obrazovanja, ne očekuje se uvijek da će pojedinačni slobodni izborni predmeti omogućiti potpuno sticanje predviđenih kompetencija, već da doprinose njihovom sticanju.

Većina kompetencija iz Nacionalnih standarda stiže se proučavanjem obaveznih nastavnih predmeta, ali među njima ima i onih koje nisu u potpunosti obuhvaćene ishodima učenja i/ili nastavnim aktivnostima obaveznih predmeta. Od slobodnih izbornih predmeta očekuje se da će ponuditi neophodnu dopunu znanja, vještina i vrijednosti/stavova koji su djelimično obuhvaćeni obaveznim predmetima.

2. *Škola nudi slobodne izborne predmete u saglasnosti sa interesima učenika.*

Škola bi trebala ponuditi širok raspon slobodnih izbornih predmeta iz različitih kategorija koji su podređeni interesima učenika, prema njihovom uzrastu i trenutnim potrebama. Posebno je važno da su ponuđeni slobodni izborni predmeti privlačni većini učenika. Njihova privlačnost ovisi o tome da li će ih učenici doživjeti kao zanimljivi, korisni i zabavni. Drugim riječima, slobodne izborne predmete treba razlikovati od obaveznih ne samo po temama/sadržajima na koje se fokusiraju, već i prema cjelokupnom pristupu realizaciji sadržaja.

Slobodni izborni predmeti trebali bi studentima ponuditi konkretna iskustva kroz koja mogu steći kompetencije u kognitivnom, emocionalnom, socijalnom i psihomotornom području, u skladu s razvojnim karakteristikama, potencijalima i afinitetima. Osim toga, očekuje se da će slobodni izborni predmeti omogućiti učenicima da otkriju svoje „jake strane“ i vještine koje možda neće biti vidljivi na drugim časovima te će se na taj način afirmirati pred svojim saučenicima. Na ovaj način, slobodni izborni predmeti razvijaju pozitivan stav učenika prema školi i motivišu ih za veća postignuća u obaveznim predmetima. Drugim riječima, ponuđeni slobodni izborni predmeti, koji obogaćuju obrazovno-vaspitnu djelatnost škole i koje učenici smatraju zanimljivim i korisnim, doprinose poboljšanju ukupne atraktivnosti same škole i poboljšavaju ukupnu klimu za učenje u školi.

3. *Slobodni izborni predmeti su inkluzivni.*

Slobodni izborni predmeti trebali bi biti dostupni svim učenicima. Jedini kriterij za uključivanje učenika u određeni slobodni izborni predmet je izražen interes, bez obzira na njihov pol/rod, etničku pripadnost, sposobnosti, socio-ekonomski status, zdravstveno stanje, uspjeh u obaveznim predmetima i/ili druge razlike. S obzirom na to da tokom njihove realizacije postoji

otvoren prostor za poštovanje stila učenja i brzinu u učenju i napredovanju svakog učenika, slobodni izborni predmeti trebali bi biti podrška učenicima s posebnim obrazovnim potrebama, kao i učenicima koji su talentirani i nadareni u raznim oblastima.

Od posebne je važnosti da nastavne aktivnosti u okviru slobodnih izbornih predmeta budu usmjerene prema učenicima i usklađene s njihovim individualnim potrebama, uz puno uvažavanje razlika među učenicima. Ovo pruža priliku svakom učeniku da se upozna i maksimalno razvije svoje sposobnosti, potencijale i znanje. U isto vrijeme, takav pristup doprinosi razvoju samopouzdanja učenika, ali i vjerovanju da im se sposobnosti ne daju jednom zauvijek te da se mogu razviti trudom i radeći na sebi. Takav odnos prema vlastitim sposobnostima pomaže učenicima da postave realne ciljeve koji su u skladu s njihovim karakteristikama i sposobnostima i da ne odustaju lako kada se suoče s poteškoćama u postizanju postavljenih ciljeva.

Organiziranje slobodnih izbornih predmeta potiče miješanje studenata različitih godina u istom obrazovnom razdoblju. Glavne prednosti takvog pristupa su što omogućuje učenje „mlađih“ učenika od „starijih“ kroz međusobnu saradnju i razvoj socijalne odgovornosti među „starijim“ učenicima u odnosima s „mlađima“.

4. Besplatni izborni predmeti su rodno osjetljivi i promovišu rodnu ravnopravnost

Veći dio slobodnih izbornih predmeta mogu promovirati rodovu ravnopravnost tako što iz svog sadržaja isključuju eksplicitne rodne stereotipe i uključuju sadržaj koji nudi pozitivne obrasce identifikacije i za dječake i za djevojčice i poziva na kritički pristup rodovoj nejednakosti. Drugim riječima, gdje god je to moguće, slobodni izborni predmeti trebaju se upotrijebiti za ukazivanje na negativne posljedice rigidnog pridržavanja rodovih normi, očekivanja i uloga, te da pol/rod ne smije biti osnova za različita vrednovanja i moći.

Osim toga, među ponuđenim slobodnim izbornim predmetima trebali bi biti oni koji su barem djelimično posvećeni stjecanju znanja da rodne norme i uloge nisu fiksne, kao i da rodni stereotipi mogu dovesti do ozbiljnih individualnih i društvenih posljedica, od kojih je najproblematičniji što je velika zastupljenost rodno zasnovanog nasilja. Očekuje se da će ovakvi predmeti, kroz naznačene sadržaje, omogućiti izgradnju negativnog stava prema svim vrstama rodne diskriminacije, uključujući i diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije.

Rodna ravnopravnost se može promovirati i stimulisanjem interesa učenika za učešće u slobodnim izbornim predmetima bez obzira na pol/rod, odnosno oslobođeni pritiska stereotipnih očekivanja vezanih za rod/rod. Ovo je posebno važno kada su u pitanju predmeti za koje okruženje smatra da su polovo/rodno tipični (na primjer, izborni predmet Kuhanje) ili da su polovo/rodno podijeljeni (kao što su mnogi predmeti sportsko-rekreativnog karaktera).

4. Kad god je to moguće, slobodni izborni predmeti razvijaju interkulturalne kompetencije kod učenika.

Škola bi trebala koristiti slobodne izborne predmete za poticanje razvoja interkulturalnih kompetencija kod učenika i za promoviranje multikulturalnog/multietničkog karaktera naše zemlje. Jedan pristup u tom smjeru je ponuditi predmete koji uključuju multikulturalne sadržaje i na taj način omogućiti uvid u sličnosti i razlike u kulturama različitih etničkih zajednica koje žive u našoj zemlji. Drugi pristup je organiziranje realizacije slobodnih izbornih predmeta (barem polovica ponuđenih) na način koji omogućava interakciju među učenicima koji uče na različitim

nastavnim jezicima. Treći pristup je kombinacija dva prethodna - realizacija slobodnih izbornih predmeta koji uključuju multikulturalne sadržaje može se odvijati kroz interakciju učenika sa različitim jezika nastave.

Prvi pristup može se primijeniti u svim školama, bez obzira na jezik nastave. To znači da bi svaka škola trebala ponuditi slobodne izborne predmete koji su u potpunosti ili djelimično posvećeni stjecanju znanja o kulturnim/etničkim obilježjima svih koji žive u našoj zemlji, te ističu zajedničke interese i vrijednosti svih građana koji pripadaju različitim etničkim zajednicama. Naravno, neki slobodni izborni predmeti neće moći sadržavati multikulturalne sadržaje (kao što je hemija ili fizika), ali svaka škola treba iskoristiti svaku priliku da svim slobodnim izbornim predmetima da multikulturalni karakter, bez obzira na to kategorije kojoj pripadaju. Istovremeno, školi se nameće odgovornost da spriječi putem slobodnih izbornih predmeta promoviranje stereotipa o drugim etničkim zajednicama i isticanje etnocentrizma, odnosno vrednovanje kulturnih posebnosti drugih etničkih zajednica kroz prizmu vlastite kulture.

Druga dva pristupa primjenjiva su samo u dvojezičnim i trojezičnim školama u kojima se dobar dio slobodnih izbornih predmeta može realizirati sa „mješovitim“ grupama učenika koji uče na različitim nastavnim jezicima. Pristupe s jezički „mješovitim“ grupama učenika najlakše je primijeniti kada su u pitanju slobodni izborni sadržaji čije aktivnosti omogućuju da interakcija među učenicima ne ovisi previše o verbalnoj komunikaciji (posebno u okruženjima u kojima učenici ne poznaju dovoljno jezik „drugog“). Ovi pristupi će promovirati međuetničku integraciju ako se predmeti ostvaruju sa jezički uravnoteženim grupama učenika, poštujući pravila dvojezičnog provođenja aktivnosti i jednak tretman svih uključenih učenika, bez obzira na jezik nastave, odnosno etničku pripadnost učenika.

5. Slobodni izborni predmeti su podjednako važni kao i obavezni predmeti.

Uprava škole i nastavnici trebali bi se posvetiti provođenju slobodnih izbornih predmeta sa istim zalaganjem kao i obavezni predmeti. Nastavnici moraju pojačati svoje kompetencije za provođenje konkretnih slobodnih izbornih predmeta, posebno kada su u pitanju oni izvan njihovog formalnog obrazovanja. Za sve slobodne izborne predmete koji pripadaju područjima koja nisu obuhvaćena predmetima koje predaju, nastavnici trebaju imati afinitete i dodatno znanje o oblasti na koju se predmet odnosi, ali i odgovarajuće vještine za realizaciju nastave u ovim predmetima putem aplikacije savremenih pristupa, zasnovanih na aktivnostima usmjerenim na učenike.

VRSTE SLOBODNIH IZBORNIH PREDMETA

U prvom obrazovnom periodu (I-III raz.) slobodni izborni predmeti realizuju se u obliku **slobodnih aktivnosti** koje vodi razredni nastavnik zadužen za razred u dogovoru sa učenicima. U vrijeme predviđeno za slobodni izborni predmet (2 nastavna časa nedjeljno), svaki učenik se podstiče da sam izabere šta želi raditi sa ostalim učenicima u grupi kao dopuna onog što je već učeno tokom nedjelje. Tako na primjer, jedna grupa učenika može crtati na temu koju će izabrati, druga grupa će

dramatizirati neki tekst, treća da pleše na datu muziku itd. Alternativno, cijeli razred može izabrati zajedničku aktivnost koja je u funkciji:

- Podrška ličnom i socijalnom razvoju učenika (na primjer, jedna od ponuđenih radionica iz Obrazovnih životnih vještina,
- Proširiti/produbiti znanje kroz projektne aktivnosti iz jednog predmeta ili iz jedne teme koja povezuje više predmeta, poput izrade herbarijuma biljaka i zapisivanja njihovih naziva (Prirodne nauke i maternji jezik), ili grafičkog prikaza podataka o školskim prostorijama, klupama, stolice itd. (Matematika i društvo) i
- razvijanje **osnovnih IKT vještina**, poput korištenja računarskih programa za crtanje, korištenja tastature itd.

Učenicima drugog i trećeg perioda osnovnog obrazovanja (IV-VI i VII-IX razred) nudi se izbor između četiri kategorije slobodnih izbornih predmeta:

- (1) izborni predmeti za **proširenje/produbljevanje znanja** iz obaveznih predmeta (primjer: analiza i pisanje poezije, matematičko-logičko zaključivanje, zaštita životne sredine, klasična kultura, žene kroz historiju, programiranje, slikanje/vajanje, solo pjevanje, narodni plesovi),
- (2) izborne predmete koji podržavaju **interese učenika koji nisu dio nastavnih predmeta** (primjer: fotografija, vrtlarstvo/hortikultura, kazališne radionice, kuhanje, rezbarenje, origami, modeliranje),
- (3) izborne predmete za podršku **ličnom i društvenom razvoju učenika** (primjer: obrazovanje o životnim vještinama, obrazovanje o rodnoj jednakosti, multikulturalne radionice, finansijska pismenost),
- (4) izborne predmete¹ **sportsko-rekreativnog karaktera** (primjer: fudbal, košarka, rukomet, odbojka, stoni tenis, joga, pilates, savremeni ples).

Lista predmeta ove vrste može varirati od jednog do drugog perioda u osnovnoj školi radi praćenja uzrasnih razlika u interesima učenika i mogućnosti nastavnog osoblja uključenog u razrednu i predmetnu nastavu.

Učenici biraju dva slobodna izborna predmeta tokom jedne školske godine – jedan za prvo i drugi za drugo polugođe. Predmete koje će učenik izabrati tekuće školske godine moraju pripadati različitim kategorijama. Isto tako, tokom jednog obrazovnog perioda, učenik ne može dva puta izabrati isti predmet, osim ako se ne radi za predmete iz istih oblasti koji su na različito nivo (na primjer, Programiranje 1 i Programiranje 2). U realizaciji aktivnosti konkretnog izbornog predmeta učestvuju učenici koji dijele zajednički interes, bez obzira to da li uče u istom odjeljenju (na primjer, IV^a), u različitim odjeljenjima iz iste godine (na primjer, VII – IX razred). Pri tom, važno je da cijela grupa zajedno i kontinuirano učestvuje u realizaciji izbornog predmeta.

¹ Učenici koji učestvuju u sportskim klubovima, u okvirima vannastavne aktivnosti, ne mogu izabrati isti sport kao izborni predmet.

ODREĐIVANJE SLOBODNIH IZBORNIH PREDMETA U ŠKOLI

S obzirom da se u prvom obrazovnom periodu slobodni izborni predmeti realizuju u obliku besplatnih aktivnosti koje se organizuju u okviru odjeljenja u obliku rada u malim grupama ili sa cijelim odjeljenjem. Razredni nastavnik nudi učenicima izbor između dvije vrste rada i organizira slobodne aktivnosti prema izraženom interesu većine učenika u odjeljenju. Ako učenici odluče raditi zajedno, sljedeće što im se nudi je da izaberu hoće li aktivnost biti u funkciji podrške ličnom i društvenom razvoju, proširivanju/produblivanju znanja kroz projektne aktivnosti ili razvoju osnovnih IKT vještina.

U drugom i trećem obrazovnom periodu liste slobodnih izbornih predmeta koje će biti ponuđene zavise od interesa samih studenata izraženih na mnogo konkretnijem nivou. Stoga se liste razlikuju od jednog do drugog razdoblja osnovnog obrazovanja i od jedne do druge škole. To znači da svaka škola nudi dvije liste - jednu za učenike drugog i drugu za učenike trećeg obrazovnog perioda. Osim toga, svaka škola je obavezna ponuditi najmanje tri izborna predmeta u svakoj od četiri navedene kategorije² u svakom obrazovnom periodu. Određivanju liste ponuđenih predmeta prethodi postupak koji se sastoji od sljedećih koraka:

1. Provedba ankete

Na kraju svake školske godine, škola, putem nastavnika i stručnih saradnika, provodi istraživanje o interesu učenika za područja/teme svake kategorije slobodnih izbornih predmeta. Anketa se provodi u obliku upitnika koji se daje svim učenicima iz oba obrazovna ciklusa i popunjava se anonimno. Upitnik nudi popis većeg broja područja iz kojih se mogu pohađati slobodni izborni predmeti unutar svake od četiri kategorije. Spisak su pripremile odgovorne osobe u školi, na osnovu ponuda nastavnika i predmeta koje su učenici birali u prethodnim generacijama.³

Pri tome, u kategoriji za proširenje/produblivanje znanja trebali bi biti predstavljeni slobodni izborni predmeti koji se odnose na sve obavezne predmete (najmanje jedan izbor za svaki obavezni predmet), osim fizičkog i zdravstvenog obrazovanja⁴ i sa stranim jezicima⁵. Dopunski, učenicima se daje mogućnost da sami dodaju druge teme/područja o kojima žele da imaju slobodni izborni predmet. U **Prilog I** dat je model upitnika za iskazivanje pravičnog interesa sa strane učenika. U modelu su dati primjeri koji, u više slučajeva, škole trebaju preraditi kako bi pokazale specifičnosti škole (interesi učenika i mogućnosti škole).

2. Formiranje liste slobodnih izbornih predmeta

² Isključak su škole manjeg broja učenika u kojima liste izbornih predmeta, u dogovoru sa učenicima (odnosno njihovih roditelja/staratelja), može biti ograničenija.

³ U prvoj godini realizacije nastavnog plana u određenom obrazovnom periodu, u upitniku su uključeni samo teme/područja koje nude nastavnici.

⁴ Fizičko i zdravstveno obrazovanje je isključeno iz ove kategorije zato što za njega ima posebna kategorija izbornih predmeta sportsko-rekreativnog karaktera.

⁵ Proširivanje znanja stranih jezika (engleski i drugi strani jezik) može se postići korišćenjem materijala iz ovih jezika realizacijom drugih slobodnih izbornih predmeta. Nastavnici koji predaju strane jezike mogu i sami biti nosioci slobodnog izbornog predmeta iz druge kategorije ili biti podrška nastavniku koji realizuje slobodni izborni predmet koji uključuje korišćenje jezika u većoj mjeri.

Rezultati provedene ankete objavljuju se na web stranici škole ili na oglasnoj tabli škole kako bi bili vidljivi učenicima i roditeljima/starateljima.

Na osnovu dobijenih rezultata formiraju se liste slobodnih izbornih predmeta za dva obrazovna perioda⁶, a posebno se vodi računa: (1) da obuhvati sve predmete koji pokrivaju područja/teme za koje su najmanje 15 učenika iz određenog obrazovnog perioda izrazili interes i (2) unutar svake kategorije predmeta da se ponude najmanje tri predmeta. Spiskovi se objavljuju na web stranici škole najkasnije do 15. aprila prethodne školske godine.

3. Određivanje nastavnika za realizaciju slobodnih izbornih predmeta

Na osnovu utvrđenih lista slobodnih izbornih predmeta (za iskazani interes učenika), nakon projavljenog interesovanja nastavnika i/ili na prijedlog stručnog osoblja i direktora, Nastavničko vijeće određuje nastavnike koji će biti odgovorni za njihovu realizaciju. Uzima se u obzir da predmete za proširenje/produblјivanje sadržaja obaveznih predmeta mogu voditi samo nastavnici iz odgovarajućih predmeta/oblasti. Za ostale kategorije predmeta, angažman nastavnika ne mora biti u direktnoj vezi sa predmetima koje predaje ako ima lične afinitete i dodatno stečenu stručnost u podučavanju predmeta iz određene teme/područja (na primjer, nastavnik Prirodnih nauka može biti odgovoran za slobodni izborni predmet modernog plesa ili finansijske pismenosti). Ako škola nema nastavnika koji može realizirati neki od slobodnih izbornih predmeta za koje su učenici sami izrazili interes, škola (uz podršku općine) treba zaposliti nastavnika iz druge škole ili drugu osobu koja ima potrebne kompetencije za realizaciju određenog predmeta.

IZRADA NASTAVNIH PROGRAMA ZA SLOBODNE IZBORNE PREDMETE

Nastavnici koji su izabrani za realizaciju slobodnih izbornih predmeta u školi zaduženi su da pripreme nastavni program za svoj predmet.⁷

Obrazac nastavnog predmeta (prezentovan u **Prilog II**) sadrži sljedeće dijelove i komponente:

1. dio: Povezanost sa **Nacionalnim standardima**

U ovaj dio navode se kompetencije iz Nacionalnih standarda koji se razvijaju realizacijom predmeta (odnosno znanja, vještine i stavovi/vrijednosti za čije sticanje pridonosi predmet)

2. dio: **Rezultati učenja**

U ovom dijelu navode se teme i za svaku temu se određuju sljedeće komponente koje ukazuju šta se očekuje postići poučavanjem/praćenjem teme i na koji način:

- **Znanje/vještine** (ono što se od učenika očekuje da zna i može učiniti nakon proučavanja/praćenja teme)
- **Stavovi/vrijednosti** (koje stavove i vrijednosti treba učenik izgraditi poučavanjem/praćenjem teme)

⁶ Lista za drugi obrazovni period nudi se kada počne realizovanje nastave u tom periodu saglasno novom nastavnom programu.

⁷ Slobodni izborni predmeti iz svih kategorija osim iz prve, mogu se ponuditi i u drugom i u trećem obrazovnom periodu. Odgovorni nastavnik za taj predmet može ponuditi jedan nastavni program za oba perioda, a u planiranju realizacije časova predvidjet će se i uzrasne karakteristike učenika.

- **Sadržaj i pojmovi i broj časova** (koji sadržaji sačinjavaju temu, koji su ključni pojmovi koje učenici trebaju naučiti u okvirima svakog sadržaja i koliko časova se trebaju posvetiti svakom sadržaju)
- **Primjeri za aktivnosti** (različite vrste aktivnosti kojima će učenici sticati znanja/vještine i stavove/vrijednosti povezane konkretnim sadržajima).

Nastavni program koji je pripremio odgovorni nastavnik dostavlja se stručnim saradnicima i zajedno sa njima usklađuje sa zahtjevima navedenim u obrascu. Po završetku ovog procesa, nastavni program se dostavlja Birou za razvoj obrazovanja radi stručnog mišljenja. Nakon pozitivnog mišljenja Biroa, direktor škole ga odobrava za realizaciju. Odobreni predmeti objavljeni su na web stranici škole. Rok za njihovo objavljivanje je 25. avgust, neposredno prije početka školske godine.

Ako se na listi slobodnih izbornih predmeta u školi nalaze oni koji su prethodno odobreni za drugu školu i koji su navedeni na web stranici Biroa za razvoj obrazovanja, škola može preuzeti nastavne programe za te predmete, objaviti ih na svojoj web stranici (s napomenom da su preduzete) i u skladu s njima realizirati nastavu.

IZBOR I ORGANIZACIJA SLOBODNIH IZBORNIH PREDMETA

U prvoj sedmici septembra svaki učenik (uz podršku roditelja/staratelja), sa liste slobodnih izbornih predmeta objavljenih na školskoj web stranici, treba izabrati predmete koje će učiti/pohađati u tekućoj školskoj godini. On bira tako što navodi dva predmeta iz različitih kategorija koji su njegov prvi izbor i dva druga objekta iz iste ili drugih kategorija koji su njegov drugi izbor. Ovo omogućava školi da rasporedi slobodne izborne predmete po polugođu i da rasporedi učenike u grupe na osnovu prvog izbora, te da razmotri drugi izbor ako nema dovoljno zainteresovanih učenika za formiranje grupe za određeni izborni predmet u tekuće školske godine ili ako škola ne može obezbijediti odgovarajuće prostorne uslove za realizaciju određenog izbornog predmeta.

Prilikom raspoređivanja učenika prema odabranom izboru, uzima se u obzir da se grupa/grupe za određeni slobodni izborni predmet mogu sastojati od učenika koji uče u istom odjeljenju (na primjer, IV^a), u različitim odjeljenjima iste godine (na primjer, razred VI) ili u različitim godinama u istom obrazovnom periodu (na primjer, VII - IX razred).

U školama u kojima se nastava odvija na dva ili tri jezika, najmanje polovina slobodnih izbornih predmeta realizuje se sa jezički uravnoteženim „mješovitim“ grupama učenika sa različitih nastavnih jezika (izuzetak su škole koje nude višejezičnost, postignute kroz područne škole koje su dio njih). Treba imati na umu da su najprikladniji za rad s jezički „mješovitim“ grupama izborni predmeti koji uključuju aktivnosti koje se ne oslanjaju samo na verbalnu komunikaciju među učenicima. Tako je, na primjer, izborne predmete koji se odnose na analizu i pisanje poezije ili finansijsku pismenost teže implementirati u takve grupe, za razliku od izbornih predmeta koji se odnose na programiranje i umjetnost i onih sportsko-rekreativne prirode, koje je mnogo lakše implementirati u „mješovite“ grupe. U svakom slučaju, za realizaciju izbornih predmeta sa „mješovitim“ grupama učenika odgovorna su najmanje dva nastavnika (po jedan iz svakog zastupljenog nastavnog jezika), koji

aktivnosti izvode dvojezično, sa jednakim tretmanom dva zastupljena jezika nastave i svi uključeni učenici.

Za uspješnu organizaciju i realizaciju slobodnih izbornih predmeta škola je dužna osigurati potrebna sredstva i materijale. Na primjer, ako su učenici zainteresirani za učenje kuhanja ili vrtlarstva/vrtlarstva, škola bi trebala nabaviti posuđe i pribor za kuhanje, odnosno alat i drugu opremu za sadnju i uzgoj biljaka. Osim toga, škola bi trebala napraviti optimalnu organizaciju prostora, vodeći se nastavnim programom za izborne predmete. Treba imati na umu da izborni predmeti mogu varirati ovisno o prostornim uvjetima koji im zahtijevaju, pa se neki predmeti mogu u potpunosti ili djelimično organizirati unutar škole (učionica, teretana, školska kuhinja), a drugi na otvorenom (školsko dvorište, igralište, sportski teren itd.). Preporučuje se da se pri uređivanju slobodnih izbornih predmeta prema polugodištima, škola vodi potrebom da se obezbijede odgovarajući prostorni uslovi u skladu sa zahtjevima za svaki izborni predmet.

Kako bi se izbjegle komplikacije vezane za vrijeme održavanja slobodnih izbornih predmeta i osiguranje prostornih uslova za to, od škola se očekuje da odrede fiksne datume za njihovu realizaciju tokom sedmice. To znači da bi raspored trebao uključiti dva termina u sedmični raspored (na primjer, peti sat u srijedu i prvi sat u petak) koji će se primjenjivati na sve razrede iz istog obrazovnog perioda. To će omogućiti učenicima da napuste učionice, pregrupiraju se i pohađaju slobodni izborni predmet. Ako se za isti izborni predmet formira nekoliko grupa, a nastavu za taj predmet izvodi samo jedan nastavnik, škola određuje nekoliko termina u toku sedmice, koji se nalaze nakon završetka nastave obaveznih predmeta, u okviru obaveznog boravka u školi (5 sati za učenike iz drugog i 6 sati za učenike iz trećeg obrazovnog perioda).

PLANIRANJE I REALIZACIJA NASTAVE

Slobodne izborne predmete vode nastavnici odgovarajućeg obrazovnog perioda⁸ koji se imenuju za odgovorne za njihovu realizaciju, a ako je potrebno, drugi nastavnici, roditelji/staratelji ili volonteri u zajednici mogu biti uključeni u rad razreda kao asistenti. Nastavnik odgovoran za realizaciju predmeta planira na osnovu nastavnog programa.

Za slobodne izborne predmete planira se samo realizacija časova, a za taj cilj koristi se obrazac dat u **Prilogu III**. Prema obrascu, za svaku temu nastavnik preuzima znanja/vještine i stavove/vrijednosti koji su navedeni u nastavnom programu. Zatim se za svaki čas navode:

- 1) **datum** realizacije časa,
- 2) konkretni **sadržaji i pojmovi** koji se planiraju da budu obuhvaćeni časom (direktno preuzeti iz nastavnog programa),
- 3) **scenario za čas** – detaljni opis, koraci, aktivnosti učenika planirani za čas (prema modelu scenarija za planiranje časa iz obavezbih predmeta)⁹ i

⁸ Slobodne izborne predmete u IV i V raz. realizuju razredni i/ili predmetni nastavnici, a u VI-IX raz. amo predmetni nastavnici.

⁹ Ukoliko se radi o nastavnom programu za slobodni izborni predmet koji se nudi u drugom i trećem obrazovnom periodu, scenario za čas trebat će predvidjeti aktivnosti i sredstva za njihovu realizaciju koje odgovaraju uzrasnim karakteristikama učenika iz oba perioda.

4) **sredstva** potrebna za realizaciju opisanih aktivnosti u scenariju.

Sedmično planiranje realizacije nastave u određenom odjeljenju sadrži samo termine predviđene za realizaciju časova iz slobodnih izbornih predmeta (dva termina - po jedan za svaki nastavni sat). S obzirom na to da se realizacija datog slobodnog izbornog predmeta ne odnosi na određeno odjeljenje, već na grupu učenika koji mogu pripadati različitim odjeljenjima/razredima, a za učenike iz jednog razreda može biti više slobodnih izbornih predmeta paralelno realizirani, u sedmičnom planiranju dovoljno je zapisati samo termine u kojima se ti predmeti realizuju (na primjer, 3. sat u srijedu i 2. sat u petak). Preporučuje se (kao što je prethodno objašnjeno) da datumi realizacije slobodnih izbornih predmeta budu fiksni.

Realizaciji slobodnih izbornih predmeta treba pristupiti s jednakom ozbiljnošću kao i realizaciji obaveznih predmeta. Ovi predmeti nastavnicima daju veću slobodu korištenja različitih nastavnih pristupa, ali ne znače da smanjuju njihovu odgovornost za uspješnu realizaciju nastave i postizanje očekivanih ishoda učenja. S obzirom da se ponuda slobodnih izbornih predmeta vrši na osnovu iskazanih interesa učenika, a njihova realizacija je u funkciji zadovoljavanja interesa učenika iz određenih oblasti, uključivanje svih učenika kao aktivnih činitelja tokom nastave ovi predmeti su od suštinskog značenja. Vrlo je važno primijeniti kooperativno učenje, ali i individualizirani pristup nastavi slobodnih izbornih predmeta, jer se očekuje da će svaki učenik uključen u određeni predmet imati koristi od toga.

PRAĆENJE I OCJENJIVANJE UČENIČKIH POSTIZANJA

Nastavnici koji implementiraju slobodne izborne predmete trebali bi kontinuirano pratiti i ocjenjivati napredak svakog uključenog učenika. Čak i prije početka realizacije nastave, nastavnici (u saradnji sa drugim uključenim realizatorima, ako ih ima) trebaju planirati način praćenja učenika.

Za vrijeme realizacije nastave, nastavnik:

- prati i bilježi **redovnost** svakog učenika,
- prati **angažiranost** svakog učenika za vrijeme aktivnosti i **pridones** koji ima u njihovoj realizaciji i
- prati i vrednuje **napredak** svakog učenika u sticanju znanja, vještina i vrijednosti/stavove predviđeni nastavnim programom.

Ocjenjivanje napretka učenika treba biti zasnovano na principima formativnog ocjenjivanja. To znači da bi učenici tokom realizacije lekcija trebali dobiti povratnu informaciju od nastavnika o postignućima i načinima na koje ih mogu poboljšati. U isto vrijeme, učenicima bi trebalo omogućiti da učestvuju u ocjenjivanju vlastitog napretka, kao i napretka svojih drugara.

Sumativna ocjena slobodnih izbornih predmeta predstavlja opisnu kategoriju izraženu kao: *Istiće se, Zadovoljava* ili *Ne zadovoljava*.¹⁰ Ona se izvodi na osnov: (a) redovnost, (b) angažovanost i pridones i (v) napredak u sticanju znanja, vještina i vrijednosti/stavova određeni nastavnim programom.

¹⁰ Dok je na snazi čl. 138 iz Zakona za osnovno obrazovanje (Službeni list Republike Sjeverne Makedonije br. 161/19 i 229/20) predviđene kategorije za sumativno ocjenjivanje slobodnih izbornih predmeta pretvarat će se u brojčane

- Ocjena **Ne zadovoljava** daje se učeniku koji nije redovan na časove (neopravdano odsustvo više od ¼ časova) i/ili ne ispunjava više od zadataka i/ili se ne trudi da pridonese uspešnoj realizaciji aktivnosti na času, nezavisno od toga da li napreduje ili ne.
- Ocjena **Zadovoljava** se daje kada je učenik redovan u nastavi, skoro uvijek je angažiran kada prima zadatke i pokušava doprinijeti uspješnoj realizaciji aktivnosti u razredu, ali ne napreduje značajno u postizanju očekivanih rezultata.
- Ocjena **Istiće se** kada je učenik redovan na nastavi, posvećen je realizaciji svih aktivnosti tokom nastave, vidno doprinoseći njihovoj realizaciji i postižući sve očekivane rezultate.

Sumativne ocjene ocjenjuju se na tromjesečju i na kraju polugođa u kojem se predmet realizuje. Sumativnu ocjenu za tromjesečje obavezno prate smjernice za poboljšanje koje bi trebale pomoći učeniku da postigne očekivane ishode učenja za određeni predmet. Konačne sumativne ocjene iz dva predmeta koja je učenik izučavao/pratio tokom školske godine zapisani su u dodatku svjedočanstva.¹¹ Ako je učenik izučavao/pohađao besplatni izborni predmet u „mješovitoj“ grupi učenika sa različitim nastavnih jezika, to je posebno naglašeno u dodatku svjedočanstva.

ocjene na sljedeći način: *Istiće se* jednako je sa 5; *Zadovoljava* jednako je sa ocjenom 3; *Ne zadovoljava* jednako je sa ocjenom 1.

¹¹ Dok je u snazi čl. 138 iz Zakona za osnovno obrazovanje (Službeni list Republike Sjeverne Makedonije br. 161/19 i 229/20) sumativne ocjene za slobodne izborne predmete zapisuju se u svjedočanstvo u obliku brojčanih ocjena.

Prilog I – Model upitnika za projavljivanje pravičnog interesa

(Osim pitanja, zakašanim slovima su napisana dodatna uputstva za kreiranje upitnika. Pitanja koja nemaju dodatna uputstva mogu se preuzeti u cijelosti. Uputstva se brišu iz konačne verzije upitnika koja je spremna za davanje.)

UPITNIK ZA UČENIKE

Upitnik služi za formiranje liste slobodnih izbornih predmeta - ovisno o odgovorima koji će se dobiti koji će slobodni izborni predmeti biti ponuđeni.
Upitnik se popunjava anonimno - niko ne piše njihovo ime i prezime. Zato bi svaki učenik trebao odgovoriti onako kako zaista misli.

1. Zaokruži u koji razred učiš: IV V VI VII VIII IX

2. Zaokružite najviše tri obavezna predmeta iz koje oblasti bi želio/željela da škola ponudi slobodne izborne predmete:
 - (1) Maternji jezik
 - (2) Matematika
 - (3) Prirodne nauke
 - (4) Istorija i društvo
 - (5) Tehničko obrazovanje i informatika
 - (6) Likovno obrazovanje
 - (7) Muzičko obrazovanje

3. Zaokružite najviše tri područja koja bi škola željela ponuditi slobodnim izbornim predmetima:

(Škola navodi najmanje pet različitih područja koja označavaju sadržaje koji nisu uključeni u obavezne nastavne predmete. Ispod je samo nekoliko mogućih primjera - poseban školski upitnik treba prilagoditi interesima učenika iskazanim u prošlosti i na mogućnostima škole/nastavnika. Na kraju se studentu daje mogućnost da predloži nešto dodatno.)

 - (1) Modeliranje raketa
 - (2) Papirnate figure (origami, ukrasi od papira itd.)
 - (3) Fotografija
 - (4) Pozorišne radionice
 - (5) Rezbarenje
 - (6) Kuvanje
 - (7) Vrtlarstvo i hortikultura
 - (8) _____ (navedite šta)

Zaokružite najviše tri područja za podršku ličnom i socijalnom razvoju iz kojih škola želi ponuditi slobodne izborne predmete: (Škola navodi najmanje pet različitih područja. Ispod je samo nekoliko primjera – konkretni školski upitnik treba biti prilagođen interesima učenika iskazani u prošlosti učenika i mogućnostima škole/nastavnika. Na kraju, učeniku se daje mogućnost da predloži nešto dopunski.)

 - (1) Rješavanje sukoba

- (2) Finansijska pismenost
- (3) Multikulturalne radionice
- (4) Izgradnja međuljudskih odnosa
- (5) Edukacija o ravnopravnosti spolova
- (6) _____ (navedite šta)

2. Zaokružite najviše tri sportsko-rekreativne aktivnosti koje bi želio/željela da škola ponudi kao slobodne izborne predmete za sve zainteresovane učenike:

(Škola navodi najmanje pet različitih vrsta aktivnosti. Ispod je samo nekoliko primjera - konkretan školski upitnik treba prilagoditi interesima učenika iskazanim u prošlosti i mogućnostima škole/nastavnika. Na kraju, učeniku se daje mogućnost da predloži nešto dopunski.)

- (1) Rukomet
- (2) Odbojka
- (3) Ping-pong
- (4) Badminton
- (5) Joga
- (6) Hip-hop
- (7) _____ (navedi šta)

ZAHVALJUJEMO NA SARADNJI

Prilog II – Obrazac za pripremu nastavnog programa za slobodni izborni predmet

(Pored svakog elementa nastavnog programa, dodatna uputstva za njegovu pripremu napisana su crvenim slovima. Uputstva se brišu iz konačne verzije nastavnog programa.)

Slobodni izborni predmet: XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX *(piše se ime predmeta)*

POVEZANOST SA NACIONALNIM STANDARDIMA

ZA SLOBODNE IZBORNE PREDMETE ZA PROŠIRIVANJE/PRODUBLJIVANJE ZNANJA IZ OBAVEZNIH NASTAVNIH PREDMETA:

Nastavni program uključuje relevantne kompetencije iz sljedećeg područja **XXXXXXXXXX** *(piše se područje kojem pripada nastavni predmet):*

Učenik/učenica zna i/ili umije:

--	--

Učenik/učenica razumije i prihvata da:

--	--

Nastavni program uključuje dodatne relevantne kompetencije u sljedećim oblastima Nacionalnih standarda **XXXXXXXXXX**

Učenik/učenica zna i/ili umije:

--	--

Učenik/učenica razumije i prihvata da:

--	--

ZA SLOBODNE IZBORNE PREDMETE IZ DRUGIH KATEGORIJA:

Nastavni program uključuje relevantne kompetencije iz sljedećih područja: **XXXXXXXXXX** (*pišu se područja na koje se pozivaju predmeti*)

Učenik/učenica zna i/ili umije:

--	--

Učenik/učenica razumije i prihvata da:

--	--

REZULTATI UČENJA

Tema 1. XXXXXXXXX (*piše se naslov teme*):

Znanja/vještine: (*koriste se navedene ili slične fraze za navođenje znanja/vještina koji se očekuju da se nauče dok se radi na temu*)

- Razumije razliku između.../Pravi razliku između...
- Može da identifikuje..../Prepozna.../Može da opiše...
- Umije da...
- Razumije kako...
- Shvata da...
- Zna da.../Zna...
- Ima poznavanja...

Stavovi/vrijednosti: (*koristi navedene ili slične fraze za navođenje stavova/vrijednosti koje se očekuju da će biti stečeni dok se radi na temu*)

- Poštuje ...

- Smatra da...
- Prihvata da... / Prihvata važnost...
- Spreman/a da preduzima aktivnosti koje...
- Ima kritički/pozitivni/negativni stav prema ...
- Osuđuje...
- Vjeruje da...
- Podržava...
- Razumije da...
- Zalaže se za...

Sadržaji (i pojmovi) i broj časova
(Navedite najmanje dva sadržaja koji pripadaju temi. U zagradama, ispod sadržaja, navedeni su ključni pojmovi. Na kraju navedite broj sati potrebnih za rad na temi)

Primjeri za aktivnosti: *(Za svaki sadržaj je dato više primjera. Navedeni primjeri moraju pokriti sva gore navedena znanja/vještine i stavove/vrijednosti)*

• ...
 (...)
 broj časova: X

-
-

• ...
 (...)
 broj časova: X

-
-

Nastavlja se istim načinom sa ostalim temama iz predmeta

Prilog III – Obrazac za planiranje časova za realizaciju slobodnog izbornog predmeta

(Uz svaki element obrasca za planiranje, dodatna uputstva za njegovu pripremu napisana su crvenim slovima. Uputstva se brišu iz konačne verzije planiranja.)

Slobodni izborni predmet: XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX *(piše se ime predmeta)*

Tema 1. XXXXXXXXX <i>(piše se naslov teme):</i>			
Znanja / vještine: <i>(preuzeto iz nastavnog programa predmeta)</i>			
•			
Stavovi / vrijednosti <i>(preuzeto iz nastavnog programa predmeta)</i>			
•			
Sadržaj (i pojmovi) <i>(preuzeto iz nastavnog programa predmeta)</i>	Datum realizacije <i>(navedite datum za svaki čas planiran za rad datog sadržaja)</i>	Scenarij za čas <i>(Navedite aktivnosti, korak po korak, koje će se realizirati na času predviđenom za određeni datum. Navedene aktivnosti mogu biti detaljna razrada primjera aktivnosti navedenih u programu, ali mogu biti i potpuno nove.)</i>	Sredstva <i>(navedite sve što je potrebno za realizaciju aktivnosti konkretnog časa)</i>
•		• •	•
		• •	•

Nastavlja se istim načinom sa ostalim temama i sadržajima programa